

Nansen stod registreret. Der var sandelig noget at se! Vel nok mest naturvidenskabelige emner, men også om samfundsproblemer lige fra børneopdragelse og universitetsuddannelse til økonomien i arbejdsløshedsunderstøttelse. Der er noget om sammenhængen mellem astronomi og geofysik og om spændinger, der bevirker jordoverfladers højdeforskydninger. Og om spændingen mellem rigssproget og dialekter – han var jo nordmand. Der var artikler om religiøsitet og militarisme og om Amerikas opdagelse 500 år før Columbus. Om Norge, når det blev et frit og selvstændigt land, skulle have en engelsk eller dansk prins til konge (for en svensk ville de absolut ikke have). Der var om lystfiskeri, og hvad der burde gøres for at fremme erhvervsfiskeriet. Og om de forskellige træsorters evne til at glide på sne. Nogle af emnerne kan måske forekomme noget saglige – det er de også – men mange steder blusser hans humor og vittige bemærkninger frem, så man ind imellem tager sig i at komme til at le ad hans skriveform – også om så det beskrevne ikke er spor morsomt.

Det er enorme mængder, han har skrevet, og vel derfor tyder noget på, at meget er skrevet i hast og straks afsendt. Men det bliver det ikke ringere læsning af. Han kan komme med stemningsbilleder, der nærmer sig fin lyrik. Det kommer måske mest frem i naturbeskrivelserne, hvoraf nogle er suppleret med fine tegninger udført såvel med blyant som med pen.

Emner så almeninteressante og almenmenneskelige, at det virker rørende. Det meste af det tilmed skrevet så charmerende og lige ud ad landevejen, havde jeg nær sagt – men må hellere sige: så lige som ind i éns dagligstue, når man har besøg af en god ven.

Når man er kommet godt i gang med at læse, hvad Nansen har skrevet – og det kan man næsten ikke undgå, hvis man først er begyndt – bliver man i sine tanker ført videre ind i så mange interessante og spændende emner, at man får noget værdifuldt at leve videre med.

Fig. 3. 52 landes regeringer vedtog at godkende Nansen-pas. Herefter forpligtede de sig til at modtage og behandle ihændeherne af dette pas som deres egne landes borgere. Her det stempelemærke, med Nansens billede, der hørte til passet.

De fynske landsbyers historie

Erland Porsmose: De fynske landsbyers historie: i dyrkningsfællesskabets tid. Odense University studies in history and social sciences, Vol. 109.

Christian Wichmann Matthiessen

Denne disputats om landsbyudviklingen på Fyn præsenterer et forsøg på at kombinere metoder fra tre forskellige fag: arkæologi, historie og kulturgeografi. De ca. 600 fynske landsbyers 1000-årige udvikling beskrives og anses af forfatteren for at repræsentere en slags landsgennemsnit.

Bogen indledes med et kort afsnit (kapitel II) om kulturlandskabet, som inddeles i tre kulturgeografiske zoner: kystbygd, slettebygd og skovbygd; områdeinddelingen er ikke baseret på nogen særlig dybtgående eller systematisk analyse.

Dernæst følger et grundigere kapitel (III) om landsbyernes etablering frem til de blev stationære omkring år 1000. Stednavneforskningens resultater anfægtes med arkæologiens beviser som begrundelse. Vore nuværende landsbyer er, ifølge Porsmose, blevet bofaste i Vikingetidens slutning, og de ældre stednavne refererer snarere til ejerlav end til den nutidige landsbylokalisering.

I kapitel IV behandles torp-tidens landsbyudflytning år 1000-1300. Udflytningen fra ejerlavenes adelby til randzoner diskuteres. Er det den marginale landbrugsjord, der inddrages, eller sker udflytningen ud fra driftsøkonomiske principper? Porsmose hælder til sidstnævnte forklaring og mener, at torptidens landsbyer er bedre aflagt end adelbyerne, hvad angår bonitetsforhold.

I det næste kapitel (V) forklares ødegårdskrisen 1300-1500 meget fornuftigt som en konsekvens af den forudgående ekspansion. Den havde medført faldende gennemsnitlig brugstørrelse. Kombineret med samfundsudviklingens stigende skattekrav førte det til, at tusindvis af gårde og landsbyer faldt under eksistensminimum. Pest og krige forstærkede nedgangen. Det var torp-landsbyerne, det gik ud over, og da Porsmose jo mener, at disse var bedre aflagt end moderbyerne, hentes forklaringen fra moderbyernes magt over torperne. Centraliseringen forklares endvidere driftsøkonomisk bl.a. ved overgang fra kortdistance-trækdyret oxen til den mere landvindende hest. Centraliseringen af gårdbruget ledsagedes af udflytning af hovedgårdene fra landsbyfællesskabet – ofte i forbindelse med, at storbrugene inddrog skovene.

I det følgende kapitel (VI) om perioden 1500-1800 er historikeren på hjemmebane og forfalder kun sjældent til kulturgeografiske forsøg som i de indledende kapitler. Tiden præges overvejende af gode afsætningsforhold for landbrugsprodukter, og bebyggelsesmæssigt af betydelig vækst i antallet af husmandsbrug. Det skyldes godsejernes behov for arbejdskraft i forbindelse med godsernes areal-

tilvækst. Antallet af hovedgårde var stabilt, ca. 800 (Danmark), men de voksede på bekostning af bøndergårdenes jord og ved inddragelse af eng og skov. Stordriftens fremvækst ledsagedes af hoveri, stavnsbånd, vornedskab og stadige egaliseringer (tvangsmæssig ligestilling af landsbyernes fæstegårde på basis af hartkorn og afgifter). Kroens og Kirkens rolle beskrives, men hovedsigtet med kapitlet er at vise, at stordriftens fremvækst er kulturlandskabets dynamiske element. Dette er – sammen med påvisningen af bøndernes stadigt forringede vilkår – afhandlingens stærkeste del. Således analyseres skabelsen af grupper af nøjagtigt lige store gårde og dertil et antal jordløse huse (egaliseringerne) for første gang og viser sig at have et forbløffende omfang – de var reglen snarere end undtagelsen.

Også kapitel VII omhandler 16.-18. århundrede og beskriver gårdbrugets vilkår. 85 % af Fyns gårde var fæstebrug, kun 15 % selveje. Beskrivelsen støtter sig på andre forfattere, især på K. E. Frandsens disputats (1983). Driftsøkonomiske forhold, fællesskabet, bygningerne, ressourcerne, bibeskæftigelsen og afgifterne behandles, og der afsluttes med en bemærkning om, at der i dag må meldes pas overfor det basale spørgsmål om agrarøkonomiens ekspansion eller regression.

Så begiver forfatteren sig ind på tiden efter landbrugsreformerne (Stavnsbåndets ophævelse 1788) og inddrager igen kulturgeografisk metode (kapitel VIII). Tiden omkring og efter opløsningen af det danske landbrugssamfunds to grundpiller: godssystemet og landsbysystemet er i forvejen godt analyseret, og kapitlet er i det store og hele refererende og bæres af historikerens indsigt i kildematerialet. I dette afsnit kunne befolkningsgeografi have fået en spændende plads. Der findes faktisk folketællinger siden 1769, og en selvstændig behandling af materialet heri havde styrket tilliden til Porsmoses konklusioner. I stedet vælges sekundære kilder, fx en tysk bog fra 1936. Et kort fra den bog over befolkningstæthed 1850 bruges som kilde til at tegne et nyt kort. Det ville ellers være liden ulejlighed at fremstille sit eget og fremlægge de dermed forbundne overvejelser.

Bogen afsluttes med en relevant opfordring til nutidens magthavere om at bevare de historiske levn i kulturlandskabet (IX).

Disputatsen har som et erklæret mål at forsøge at kombinere metoder fra tre fag: arkæologi, historie og kulturgeografi. Hoveddelen af arbejdet er baseret på historisk metode og forekommer anmelderen, som er kulturgeograf, indsigtfuld og kompetent. Også brugen af arkæologisk metodik er interessant og vil formentlig styrke diskussionen om landsbyudviklingen. Derimod bærer de kulturgeografiske indslag ikke præg af nogen særlig faglig indsigt. Det er ikke mærkeligt, for faget findes ikke ved Odense Universitet, og derved mangler det miljø, der nødvendigvis kræves, om fagkyndighed skal opnås.

Afhandlingen bygger på omfattende referat og diskussion af grundlæggende arbejder som F. Hastrup (1964), F. Skrubbeltrang (1940, 1978) G. Olson (1957), K. E. Frandsen (1983), S. A. Hansen (1964), K. Hald (1965) og A. Steensberg (1973). Litteraturstudierne støttes af resultater fra en serie af nyere empiriske studier af de fynske landsbyers historie, ofte udført af forfatteren og projektkolleger. Derved gives en god oversigt over emnet, og den generelle viden herom forbedres – især om forholdet mellem gods og landsby 1500-1800. Desuden er diskussionen om tidspunktet for landsbyanlæggene interessant.

Derimod stiller anmelderen sig kritisk overfor forfatterens brug af kulturgeografisk metode som angiveligt prætenderes anvendt. Den beskrives ikke, og den videnskabelige bevisbyrde overlades helt til læserens fantasi. Derved bliver hovedindtrykket af bogens konklusioner, at disse er forfatterens postulater. Også inddragelsen af fagets litteratur er mangelfuld. Hvor er fx V. Hansens grundlæggende arbejde om "Landskab og bebyggelse i Vendsyssel" (1964) blevet af? Det forekommer anmelderen, at det næsten er model for Porsmoses afhandling, og Hansen fremdrager mange af de resultater, der også bringes af den nybagte fynske doktor. Som bog betragtet er afhandlingen nyttig. Den opdaterer den tilgængelige viden og forholder sig dertil. Derved er den et godt supplement til andre, ældre oversigtsværker (fx V. Hansen: "Bebyggelsens historie" i "Danmarks Natur", bd. 9, 1970).